

4. Клименко Н. Ф., Є. А. Карпіловська, Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Д. Бураго, 2008. 336 с.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2001. 368 с.
6. Левченко М. Замѣтка о русинской терминологии. *Основа*. 1861. Ч. 7. С. 184.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М. Стилїстика української мови: підручник Київ: Вища школа, 2003. – 462 с.
8. Семак Л. А. Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект): дис... канд. філол. наук: 10.02.01 „Українська мова”. Дніпро, 2021. 207 с.
9. „Словничок-Новотвірничок” від Юрка Зеленого. URL: <https://cutt.ly/GVVJ7Rn>
10. Терещенко Л. Лексична синонімія: спроба функціональної тотожності. *Вісник Львівського університету*. 2004. Серія: філологічна. Вип. 34. Ч. I. С. 280–285.
11. Франко З. Т. Лексична синонімія. *Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів*. Київ, 1983. С. 127–163.
12. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 208 с.

УДК 811.161.2=162.1'272-11:342.725](477.83/.86)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.3>

УКРАЇНСЬКІ СВЯЩЕННИКИ ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

UKRAINIAN PRIESTS ABOUT THE FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE ON THE TERRITORY OF EASTERN HALYCHYNA

Сокіл Б.М.,

orcid.org/0000-0002-2839-5273

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Висвітлено одне із актуальних питань мікросоціолінгвістики – своєрідність розбудови мовної політики на східноукраїнських землях. Зроблено короткий аналіз суспільно-політичної ситуації на теренах Східної Галичини за час її перебування у складі Австро-Угорської монархії. Наголошено, що саме після так званої «весни народів» галицькі українці почали відстоювати свої національні права. Цілком закономірно, що їхніми проводирями стали священники. Духівництво розуміло, що український народ зможе відстояти свої національні інтереси лише тоді, коли він буде об'єднаний. Саме з такою метою було вирішено створити першу політичну організацію «Головна Руська Рада», яка повинна була захищати національні права галицьких українців. Зауважено, що українське духівництво, як і українська інтелігенція, визнавали право польської мови бути урядовою у Східній Галичині. Водночас священники намагалися переконати як центральний уряд, так і місцеву владу, що функціонування української мови як урядової не перешкоджатиме використанню та розвитку польської мови.

Проаналізовано спроби українських священників відстоювати права української мови на теренах Східної Галичини. Названо підстави, відповідно до яких священники домагалися запровадження української мови до богослужінь. Подано окремі подання священників-послів Державної Ради про запровадження української мови як урядової для українських галичан. Акцентовано увагу на важливості на взаємодії української і та польської мови в одному соціумі.

Звернено увагу на дії місцевих польських урядників, які намагалися всупереч чинним законам та розпорядженням центральної влади запровадити польську мову як урядову серед місцевого українського населення.

Ключові слова: мікросоціолінгвістика, священники, посол Державної Ради, мовна політика, українська мова, права української мови, урядова мова, мовний соціум.

One of the topical issues of micro-sociolinguistics is highlighted – the peculiarity of language policy development in Eastern Ukrainian lands. It was emphasized that Ukrainian priests being the most progressive and most educated strata of the Ukrainian population started the struggle for the defense of the rights and freedoms of the Ukrainian people and the Ukrainian language. The attempts of Ukrainian priests to defend the rights of the Ukrainian language on the territory of Eastern Halychyna are analyzed. The grounds, according to which the priests tried to introduce the Ukrainian language to the services, were presented. Ukrainian priests emphasized that the Greek-Catholic faith recognized the use of the national language in religious services and representatives of other nationalities used their native language in religious

services. The constitution of the Austrian state, in addition to civil rights, guaranteed both the church and the members of religious societies equal rights to perform their own religious rites and to decide their internal rights. At the same time, belonging to one or another religion could not violate the civil and political rights of citizens. Separate submissions of priests-ambassadors of the State Council on the introduction of Ukrainian as the official language for Ukrainian Halychynians were submitted. The Ukrainian clergy, being the ambassadors of the Ukrainian people in representative local and national bodies, in their submissions demanded that the government introduce the Ukrainian language for the public use of Eastern Halychynians in schools, courts, and local government institutions. Attention is focused on the importance of the interaction of the Ukrainian and Polish languages in one society.

Key words: micro-sociolinguistics, priests, ambassador of the State Council, language policy, Ukrainian language, Ukrainian language rights, government language, language society.

Постановка проблеми. Східна Галичина після розпаду Польщі увійшла до складу Австро-Угорської монархії як окрема адміністративно-територіальна одиниця. Центральний австрійський уряд визнавав східних галичан самостійним народом і визнавав його право розвивати свою народність та мову. Однак політична ситуація на теренах Східної Галичини не сприяла розвитку української народності. Поляки не залишали думки про відродження колишньої Польщі і робили, за певним потуранням центральної влади, для цього все можливе. Особливо їхня діяльність активізувалася після створення Галицького Сейму, у якому вони мали більшість. Усі зусилля були спрямовані на обмеження прав української мови з усіх сфер суспільного життя галичан. Українську мову було відправлено під „стріху“ та до церкви. Саме священники у той час як проводирі українського народу докладали багато зусиль для збереження української мови. У статтях, виступах як в Галицькому Сеймі, так і в Державній Раді українське духівництво доказувало право української мови бути урядовою на галицьких землях, аналізувало її особливості, які свідчили про самостійність та відмінність як від польської, так і від російської [12, с. 19-29; 13, с. 68-78].

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на те, що соціолінгвістики перебуває на периферії мовознавчих досліджень, все-таки здобутки на цьому науковому поприщі відчутні. Вагомий внесок у розвиток цієї дисципліни внесли праці Л. Булаховського, Ю. Шевельова, В. Сімовича, Б. Ажнюка, Г. Мацюк, Т. Космеди, Л. Ткач, Л. Масенко, М. Мозера та ін. Водночас офіційно-діловий стиль української мови не був предметом дослідження мовознавців.

Виокремлення раніше нез'ясованих частин: українські священники були фактично єдиними у XIX ст. представниками українського народу, які загострювали увагу тогочасного суспільства над проблемами функціонування української рівні на різних рівнях.

Оскільки обсяг статті не дозволяє ґрунтовно висвітлити діяльність українських священників

щодо мовного питання, тому обмежимося лише з'ясуванням окремих їхніх позицій.

Мета статті: показати діяльність українських священників в обороні прав української мови; проаналізувати їхні виступи в державних представницьких органах.

Після проголошення 25.03.1848 р. Конституції, яка й призвела до так званої „весни народів“, галицькі українці намагалися відстоювати свої національні права. Цілком закономірно, що їхніми проводирями стали священники. Духівництво розуміло, що український народ зможе відстояти свої національні інтереси лише тоді, коли він буде об'єднаний. Саме з такою метою було вирішено створити першу політичну організацію. 16.06.1848 р. Григорій Яхимович оголосив про створення „Головна Руська Рада“. Як голова партії Григорій Яхимович підписав звернення до українського народу, у якому було окреслено коло діянь. Там, зокрема наголошували: „а) *первымъ заданьемъ бжде заховати вгрьв ѝ поставити на рѣвни обрАдокъ нашъ ѝ права Церкви ѝ СвАщенникѡвъ нашихъ съ правами дрѣгихъ обрАдокѡвъ; б) розвивати ѝ взносити нарѡднѡсть нашѡ во всѣхъ еи частехъ: выдосконаленьемъ Азика нашого, запровадженьемъ его въ въ школахъ низшихъ ѝ вижшихъ, выдванньемъ письмъ часовыхъ, оутримваньемъ кореспонденцій съ письменными такъ нашими, Акъ ѝнными до щепѡ славАньского належащими, розширеньемъ добрыхъ ѝ оужиточныхъ книжокъ въ Азыцѣ рѣскѡмъ и оусильнымъ стараньемъ впровадити ѝ на рѣвни поставити Азыкъ нашъ зъ ѝнными въ оурАдахъ пѡбличныхъ*” [6, с. 2].

27.10.1848 р. „Головна Руська Рада“ вислала заступників Голови крилошанина Михайла Куземського та отця Іоанна Борискевича від імені всього українського народу до цесаря, щоб висловити про незмінну вірність українського, і запропонувати Його Величності бажання та прохання руського народу.

Окрім різноманітних економічних та політичних прохань, були й такі, що стосувалися руської мови, а саме:

„І. *щобы завести рѡскѡ мѡвѡ и письмо во всѣхъ школахъ (оучилищахъ).*

2. *щобы завести рѣско мовѣ и писъмо во всѣхъ оурядахъ и зверхностехъ.*

3. *щобы перенесени бѣли ти оурядники, котри народови рѣскомѣ обАвилисА неприАзными; понеже таки оурядники завБрене народа рѣского оутратили” [4, с. 12].*

21 грудня 1867 року нова австрійська Конституція, окрім загальних громадянських прав, гарантувала представникам греко-католицької віри, як і кожній законом визнаній церкві і релігійному товариству рівні права виконувати власні релігійні обряди і вирішувати свої внутрішні справи.

Окрім того, було також запоручено свободу віри. Водночас зауважували, що приналежність до того чи іншого віросповідання не може порушувати громадянських або політичних прав [8, с. 29]

Отже, незалежно від обряду, було офіційно визнано їхню рівноправність та неможливість будь-яких переслідувань політичних та приватних прав.

З цього виходило, що українська церква може самостійно і незалежно від держави облаштувати своє внутрішні справи, до яких належали: наука, віра, церковні відправи, діловодство та урядування духовної української влади. Українські парафіяльні та деканатські уряди та ординаріяти мали право і водночас обов’язок вживати українську мову не лише у своєму внутрішньому урядуванні, але також і в переписці з владою та домагатися, щоб урядові установи спілкувалися з ними як усно, так і писемно також українською мовою [8, с. 31]

Важливим питанням для українського духовенства було питання запровадження народної мови в богослужіння. Цю проблему священники вирішували на засіданні церковного синоду.

Варто наголосити, що українські священники мали для такого поступку цілком вагомі підстави, а саме: „1) *Греческа вѣра въ загалѣ, а тымъ самымъ и нашъ греческо-католицкій обрядъ не тѣлько допускає живу народну мову до всякого богослуженя, але якъ разъ въ тѣмъ лежить навѣтъ его высшѣсть надъ римськимъ обрядомъ, що позволяє вѣрнымъ молити ся до Всевышного въ роднѣй мовѣ и въ тѣй самѣй зрозумѣлой для себе мовѣ слухати хвалы Божои та молитовъ, що священникъ засылає за них до Бога.*

2) *Иный народы греческои вѣры греческои вѣры навѣтъ по правдѣ мають живу народну мову въ своѣмъ богослуженю; хотъ бы згадати лише недалекихъ вѣдъ насъ, а въ части навѣтъ сусѣдующихъ зъ нами Румунѣвъ.*

3) *Нашѣ теперѣшнѣ книги церковнѣ списанѣ и такъ не тою вже мовою, що були зразу передъ вѣками; а перероблювано ихъ вже кѣлька разѣвъ въ тѣй цѣли, щобы были народови лѣпше зрозумѣлѣ.*

4) *Нѣхто того не заперечить, що наше бого-служенє хотъ не єсть для руского народу цѣлкомъ незрозумѣле, то таки зрозумѣле єсть оно лише пяте черезъ десяте. Ба, мимо найревнѣйшихъ заходѣвъ нашего патріотичного духовенства народъ нашъ не тѣлько не розумѣє добре навѣтъ щоденныхъ молитовъ, але дуже часто перекручує ихъ въ найнедорѣчнѣйшѣй спѣсѣбъ” [9, с. 153–154]*

Узявши за основу такі постулати, українські священники на Соборах приймали рішення, яких виливало: а) не приймати листи, адресовані польською мовою [3, с. 3]; б) вести переписку з усіма властями лише українською мовою і українськими літерами [2, с. 1].

Варто зауважити, що місцева влада часто підтримували намагання священників і видавала відповідні розпорядження: „*Ч. 6095/1998 До Всч. Теревовельского Уряда Деканального. На предложене писъмо зъ... завѣдомляє ся Всч. Урядъ Деканальный, що В. Президія ц. к. Намѣстництва пѣдъ днем 31.марта 1897 ч. 1334/96 розпорядила, щобы ц. к. Власти переписовали ся урядово до сторонъ – чи то селянъ, духовныхъ, чи парохіяльныхъ Урядѣвъ въ языцѣ черезъ нихъ звычайно ужыванѣмъ, т.є. (въ томъ случаю) въ рускомъ. Подѣбногo рода розпордженє выдали В. Президія высшого ц. к. Суду кураєвого, ц. к. Дирекція скарбу, ц. к. Дирекція почтъ и телеграфѣвъ. Такожъ т ц. к. Дирекції желѣзницъ въ восточнѣй Галичинѣ суть обовязанѣ переписовати ся урядово въ рускомъ языцѣ зъ взглядными сторонами. Протое обовязкомъ єсть интересованыхъ, въ случаяхъ неперестерѣганя взглядными ц. к. властями того розпорядженя, представденє призалученю доказѣвъ до высшыхъ инстанцій для дальшого ѣтповѣдногo урядованя вносити” [2, с. 1].*

Однак урядники не дотримувалися розпоряджень і надалі спілкувалися з українцями польською мовою. Звертаючись з різноманітними питаннями до церковних урядів, державні місцеві урядовці займалися маніпуляціями: адресу писали українською мовою, а формуляри в листі польською або німецькою мовами. [2, с. 2].

Українські священники розуміли, що збереження української мови лише в лоні церкви не вирішить проблеми колонізації українців Східної Галичини.

Уже в 1861 р. Іван Наумович звернувся в Державній Раді з інтерпеляцією, у якій наполягав рівноправності для української мови: „Подъ рѣвноправностью народностей разумѣемо, що вѣльно намъ, всѣмъ Русинамъ до всѣхъ ??? урядѣвъ и судѣвъ писати языкомъ народнымъ. Уряды повѣтвой и суды пріймають поданія рускіи и выдають рускіи рѣшенія, ??? н. п. въ Перемышлянахъ ??? хорошо по руски, за що буде???, и Высокопочтенному Начальнику принадле??? честь и слава. Одни тѣлько уряды подаи??? не пріймають рускихъ писемъ, и на рускіи платы грошей выдавати не хотятъ. Наши Обѣтцы Отчетства, прече??? Заступники народа руского въ Думѣ державной, изводятъ заинтерпелевати Г. Министра финансовъ, вѣльно ли Русинамъ рускіи квиты писати, и должны ли урядники податкови рускій языкъ и письмо разумѣты и на рускіи квиты гроши выдавати?” [7, с. 329].

Окрім державного рівня, питання функціонування української мови як урядової порушували і в Галицькому Сеймі. Уже на перших засіданнях Григорій Гушалеви́ч наголосив, що в краю проживає дві самостійні народності. Частина депутатів не розуміють польської мови. Український священник вніс подання, яке складалося з двох частин. Перша – посол просив, аби протоколи засідань, стенографічні записи друкували і виголошували як польською, так і українською мовою. Друге – аби всі подання також українською мовою. Така позиція сейму, на його думку, свідчатиме про велику важливість рівності мов [5, с. 122].

Особливо загостилося мовне питання на теренах Східної Галичини у 1866 році. Йшлося про два важливі питання: про вживання української мови в урядових інституціях, зокрема в Галицькому Сеймі та вживання мови в шкільництві. Посол Антон Петрушеви́ч домагався справедливого вирішення цієї мовної проблеми. Визнаючи права кожної народності краю вживати свою рідну мову як урядову, він пропонував запровадити і українську і польську мову в місцевому урядуванні: „Выс. Соймъ благоволилъ постановити: Краевый Соймъ обрадуе, ухваляе и урядуе зарѣвно въ языкѣ польскомъ якъ и въ рускомъ; для того всякіи внесенія и предложенія правительственны, выдѣловы и комисійны должны въ тяхъ обохъ краевыхъ языкахъ до обрадъ соймовыхъ предлагаемы быти. При вторѣмъ читанью есть текстъ рускій и польскій зарѣвно предметомъ пересправы (дискусіи) и голосованья; при третѣмъ же читанью имѣе быти всегда отчи-

танный каждый §. тексту польского и руского, и ти оба тексты имѣють уважатися автентичными и взглядно предкладатися до найвысшой санкціи” [1, с. 1-2].

Отець Добрянський промовляв за згоду між українцями та поляками, а отець Іван Гушалеви́ч, посилаючись на історичні події, наполягав на визнанні української мови як урядової [10, с. 1].

Не пройшло повз увагу українських священників мовне питання в шкільництві. Після входу Східної Галичини до Австрійської держави мовою навчання в міських школах була німецька мова, а в сільських – польська мова. Австрійський уряд визнавав українську мову окремішньою від польської мови, тому в нормативних освітніх розпорядженнях зауважував, що українська мова, за належного розвитку та відповідного кадрового й методологічного забезпечення, зможе стати навчальною, тобто замінити німецьку мову. Такий підхід до вирішення мовного питання у Східній Галичині викликав серед польських політиків спротив. Скориставшись більшістю в Галицькому Сеймі, вони прийняли закон, який фактично усував українську мову зі шкільництва. 31. 12. 1866 р. Сейм ухвалив: „1) Въ народныхъ школахъ має подавати ся вся наука въ той мовѣ, якои хоче громада або той, хто школу утримуе. Если на утримане школы доплачуе фондъ краевый, то постановляе такожъ рада громадска але тую постанову мусить ще рада шкѣльна краева затвердити; 2) Въ среднихъ школахъ (Гимназіяхъ) есть языкъ выкладовый польскій, а рускій лише въ одной Гимназіи у Львовѣ. Въ иныхъ Гимназіяхъ можуть въ окремыхъ вѣдѣлахъ и лише поодинокіи предметы выкладатися по-руски, але тѣлько тогда, если родичѣ що-наименше 25 учениковъ того зажадаютъ, а рада шкѣльна на тое згодить ся. Сталу науку руску въ поодинокихъ клясахъ або вѣдѣлахъ або въ цѣлыхъ Гимназіяхъ може завести тѣлько соймъ по выслуханю радъ повѣтовыхъ” [10, с. 2].

Отже, цей закон, запровадивши польську мову як викладову в усіх міських школах та гімназіях, позбавив українську мову навіть тих прав, які вона мала до його прийняття.

Українські послы запротестували проти такого драконівського для галицького шкільництва закону, а отець Степан Качала назвав таку ухвалу „цирографомъ на убите Руси” [10, с. 4]. Посол закликав до порозуміння між представниками обидвох народностей щодо вирішення мовного питання в шкільництві.

Однак і таких обмежень щодо вживання української мови в школах Східної Галичини полякам

видалося замало. Вони звернулися до цесаря і 22. 06. 1867 р. отримали санкціонований ним закон, у якому ще більше обмежували українську мову як навчальну [14, с. 101-109; 15, с. 189-197].

Цілком закономірно, що під час обговорення цього закону активну участь взяв отець Степан Качала. Посол наголосив, що цим законом фактично запроваджено процес ополячення українського народу. Посол зачитував звіт Краєвого відділу, який підтверджує наміри поляків. Там, зокрема була сказано: „ДБлять насъ обряды, нехай не дБлять насъ языки, черезъ подБль щколь посля языка выкладового могли бь розбутити ся сильнБйше розницБ народни” [11, с. 33].

Степан Качала звернув увагу послів Сейму, що українці намагаються справедливо вирішити мовне питання, починаючи з перших засідань Галицького Сейму. Однак жодного успіху не мали, бо поляки не йшли на поступки. Поляки, на думку українського священника, були переконані, що такі поступки віддаляють їх від ідеалу, аби на Русі не було русинів. Українці хотіли, аби в краю

поруч функціонували дві краєві мови: українська і польська [11, с. 35].

Українське духівництво, усвідомлюючи свою місію, брало активну участь в суспільно політичному житті краю. Їхня діяльність у відстоювання прав як українського народу, так і української мови була надзвичайно важливою. Саме священники як освічена каста українського народу аргументовано доводили самостійність українців як нації та відмінність їхньої мови від польської. Для підсилення своїх позицій священник висували абсолютно вагомні аргументи, а саме: а) грецька віра допускала живу народну мову до богослужіння; б) інші народи грецького віросповідання використовують в богослужіннях свою рідну мову; в) церковні книжки були перероблені мовою, більш зрозумілою для народу.

Порушена українським духівництвом акція церковно-правного становища парафіяльних урядів знайшла підтримку як серед нижчого духівництва, так і серед галицького українського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бесѣда посла Петрушевича на XXII. засѣданью сойма кревого дня 4. (16.) *Слово*. 1866. Ч. 3. С. 1–2.
2. Борба о рускій языкъ. *Діло*. 1898. Ч. 178. С. 1.
3. Въ справѣ борби о рускій языкъ. *Діло*. 1898. Ч. 181. С. 3.
4. До галицкоруского народа. *Зоря Галицька*. 1848. Ч. 27. С. 12.
5. ЗасѣданіА краєвого соймика во Львовѣ. *Слово*. 1861. Ч. 22. С. 122.
6. Одозва до руского народу. *Зора Галицка*. 1848. Ч.1. С. 2.
7. Еще одна интерпеляція. *Слово*. 1861. Ч. 62. С. 329.
8. Левицький К. Про права руської мови. О правах на користь нашого обряду руского. 1896. С. 29.
9. Провинціоноальный синодъ церковный—а народна мова въ церкви. *Батьківщина*. 1888. Ч.25. С. 153–154.
10. Руска справа въ галицкомъ соймѣ. *Батьківщина*. 1886. Ч. 5. С. 2.
11. Руска справа въ галицкомъ соймѣ. *Батьківщина*. 1886. Ч. 6. с. 33–35.
12. Сокіл Б. Іван Жуковський про місце української мови серед інших слов'янських мов. *Българска україністика*. 2014. С. 19–29.
13. Сокіл Б. Роль українського духівництва в розвитку української мови. *Філологічні трактати*. 2016. Т. 8. № 4. С. 68–78.
14. Сокіл Б. Мовний закон для народних та середніх шкіл у Галичині 1867 року та дискусії навколо нього. *Наукові записки. Серія: Мовознавство*. Тернопіль. 2016. С. 101–109.
15. Сокіл Б. Українська мова в галицьких народних школах за часів Австро-Угорської монархії. Лінгвістичні дослідження. Зб. наук. пр. Харків. 2016. Вип. 42. С. 189–197.